

УДК 130.2

В. О. Муравицький,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
asweb@rambler.ru

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК НОВА АНТРОПОЛОГІЧНА РИСА В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

У статті аналізується умови існування особистості в сучасному глобалізованому світі в контексті інформаційного суспільства; виділяється особливе психологічне утворення людини, т. зв. інформаційна культура особистості, як необхідна захисна складова члена майбутнього суспільства; наголошується на необхідності введення виховання інформаційної культури особистості в сучасну парадигму існування людини.

Важливим аспектом глобалізації, можливо, її провідною характеристикою є культурний аспект – аспект взаємодії цивілізацій і культур на сучасному світі, їх проникнення, дифузія, діалог, конфронтація. Чи розуміється глобалізація як культурна інтервенція або об'єктивні процеси розвитку людського суспільства, так або інакше, в більшості теоретичних робіт, присвячених глобалізації, акцентується увага на потенційній загрозі локальним культурам з боку глобалізаційних процесів. Розгляд цього питання безпосередньо пов'язаний з обґрунтуванням і осмисленням формування інформаційної культури особистості, оскільки така культура представляється захисним механізмом локальних культур. Це обумовлює актуальність заявленої теми.

Мета даної статті – розкрити внутрішній зв'язок процесів глобалізації та філософського конструкту "інформаційна культура", вказати необхідність подальшого дослідження та вивчення цього явища в новітніх сучасних умовах.

У даному контексті толерантність вивчали такі відомі дослідники як О. Панарін, З. Бауман, Г. Гадамер, М. Вебер, Л. Капелюшников, П. Саух, О. Воронюк, Н. Ковтун, І. Вітюк та багато інших. Крім того, у статті використовуються теоретичні викладки таких видатних науковців як Г. Гегель, О. Мень, С. Жижек, Дж. Сорос, І. Д. Каландія, В. Шохін та ін.

Процеси глобалізації тісним чином пов'язані з процесами розвитку та існування культури. Можливо, глобалізація – це, в першу чергу, культурний процес, заснований на певних ідеях і концепціях, що представляють відношення культур і людських особистостей у них, які, у свою чергу, виправдовують і заохочують, керують і спрямовують процеси глобалізації. Глобалізація, не дивлячись на глибинні розбіжності в розумінні її суті, все-таки, на нашу думку, є етапом або вінцем розвитку (або деградації?) сучасної людської цивілізації. Як стверджує І. Д. Каландія, характеризуючи сучасний стан культури і цивілізації, "народжується новий цивілізаційний устрій, перед нами нова закономірність життя. Глобалізація є наслідком і ступенем розвитку усесвітньої цивілізації. Процеси глобалізації і цивілізації переплетені і обумовлюють один одного" [1: 153-154]. Однією з найважливіших сутнісних характеристик глобалізації є протилежність і антагонізм глобального і локального. Глобалізація як процес характеризується нівеляцією національних і етнічних культур, стиранням граней між цивілізаціями і культурами світу.

Що ж таке інформаційна культура? Для визначення цього терміну слід у першу чергу виділити і зрозуміти, що ж таке культура взагалі. Так в Енциклопедичному словнику культура позначена як "специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і установ, у духовних цінностях, в сукупності відносин людей до природи, між собою і до самих собі" [2]. Крім того, підкреслюється, що в понятті культури фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічної форм життя, так і якісна своєрідність історично-конкретних форм такої життєдіяльності на різноманітних етапах суспільного розвитку в рамках певних епох, суспільно-економічних формацій, етнічних і національних спільностей. Поняття "культура" характеризує особливості, якісні відмінності поведінки, свідомості і діяльності особистості в конкретних сферах життєдіяльності, що переважно реалізуються, проектується на суспільство. Виділяються відповідно такі види культури суспільної життєдіяльності як культура праці, культура мови, політична культура, художня та ін. Відповідно вищевказаному визначенню, інформаційну культуру особистості можна визначити як культуру, якісні особливості діяльності особистості в інформаційній сфері і з інформацією, яка носить прямий або опосередкований суспільний характер. Суспільний характер виявляється не тільки в сприйнятті, поглинанні, ухваленні і аналізі інформації, але і в культурі виробництва останньої.

Як відомо, поняття або терміни "цивілізація" і "культура" в соціально-політичних дослідженнях використовуються порівняно недавно. Введені вони були в епоху Просвітництва французькими і англійськими вченими і філософами, і на перших порах протиставлялися.

Зародившись в епоху Просвітництва, поняття цивілізації слугувало своєрідним ідеалом, ідеалом моральним, але раціоналізованим. Цивілізація уявлялася як тріумф і розповсюдження розуму не

тілки в економічній, політичній, але і моральній і релігійних областях. Цивілізація – це освічене суспільство на протигагу варварству і дикості, це суспільство прогресу науки мистецтва, усунення рабства і війни, вінець свободи і справедливості. Це суспільство побудоване на принципах секуляризованого гуманізму і раціоналізму. Одним з головних принципів цивілізованого суспільства – це стрімкий і неухильний прогрес людства.

Культура – поняття близьке за значенням поняттю і терміну цивілізація. Спочатку культура інтерпретувалася як складова, як компонент цивілізації.

Існуює безліч визначень культури і цивілізації. Серед них важливими є концепції Н. Данилевського, М. Вебера, О. Шпенглера, П. Сорокіна, А. Тойнбі, С. Хантінгтона та інших. У цілому в опублікованій в 1952 році праці американських культурологів А. Кребера и К. Клакхона в списку з 164 визначень і дефініцій культури, поняття "культура" уживається разом з поняттям "цивілізація" [1: 153-154].

Саме поняття "культура" зародилося в античні часи, як зіставлення "ми-вони", де "найдеїе", тобто вихованість була головною відмінністю від некультурних "варварів". Крім того, поняття цивілізація часто уявляється як світ раціоналізований, світ міста, на протигагу світу природи.

Таке зіставлення, поява такого феномена людської цивілізації, як урбанізм, привело до зміни умов життя людини, до зміни антропологічних рис. Так, зокрема, навіть з'явився особливий напрям світової культури, названий романтизмом, корінь якого, на нашу думку, і лежав у зіставленні і антитезісі "сьогодennя", "цілої" людини і людини урбанізованого світу, людини техніки, технології і раціоналізованого способу, в просторі і середовищі міста. Цей важливий аспект людської культури розглянутий нами в статті "Вплив соціально-культурної реальності міста на формування естетичної течії романтизму" [3].

Власне, інформаційна культура розглядається в прояві, що об'єктивувався, і в аспекті суб'єктивному, особовому. Інформаційна культура суспільства, держави, нації складається з особистісних інформаційних культур.

Культура виникає тоді, коли зустрічаються два елементи, кожен з яких не містить її сам по собі: суб'єктивна душа і об'єктивний духовний витвір.

Буржуазна культура західноєвропейського суспільства є однією з тих, які визначають історичний розвиток світу. Це явище, яка підноситься ідеологами-євроцентристами як "кінець історії" або як "стовповий шлях людства", є історично обумовленою мінливою культурою світу. Утворившись в західноєвропейському суспільстві і поступово розповсюдившись на весь світ, ця культура наклала сітку цінностей і духовних утворень не відповідних внутрішній природі людини, що привело до численних криз, викликало бунт багатьох прошарків та інтелектуалів в ході історичного розвитку Заходу. Так зокрема Хантінгтон називає сьогоднішню епоху "епохою бунту проти Заходу" [4].

Формування певних етнічних або національних культур обумовлене різними формами і видами існування людського індивіда. Культура – явище динамічне за своєю природою і оформляється у дії; і тут можливо провести паралелі між теорією особистості Рубінштейна і теорією культури. Впливають на формування культури як безпосередньо географічне місце існування, так і біосоціальні процеси (таку концепцію формування культури можна назвати примордіалістською). На думку Л. Гумільова, біосфера прямо впливає і формує етнічні спільності. Дуже близько до цього погляду теорії ноосфери, що стверджують, що культура – це явище і породження еволюції матерії, новітня форма існування матерії.

Одним з найважливіших аспектів і питань культурологію і філософії стає питання окреслення меж об'єктивної культури і вільної суб'єктивності, їх взаємодія. Це питання дуже близьке до питання відносин і кореляції особистого і суспільного і прямо стосується формування інформаційної культури особистості в контексті глобалізації. Встановлення меж самовизначення вільної суб'єктивності обкреслює параметри дії об'єктивних соціальних процесів на особистість.

Світ культури вирішує два найважливіші питання, прямо пов'язані із забезпеченням життєдіяльності всякої культурної спільності: це забезпечення статичності і динаміки існування. Перше потрібне для зміцнення стійкості організму спільності і відбувається завдяки відтворенню традицій, друге йде шляхом інновацій і забезпечує пристосування до змінних умов, об'єктивних умовам існування. Відповідно, інформаційна культура особистості виконує дві функції: динамічну і статичну. Перша заснована на збереженні і актуалізації історичної пам'яті культури на особовому рівні (саме руйнування історичної пам'яті особистості і людської спільності забезпечує культурну експансію), друга функція – це пристосування до умов існування, що змінилися, де інформаційний імунітет дозволяє пом'якшити або обезпечити особистість від новітнього маніпуляційного впливу на людину.

У цьому відношенні об'єктивну культуру можна визначити як *інформаційну надсистему*, яка забезпечує зворотний зв'язок з середовищем при збереженні фонду історичної пам'яті. Глобалізація на рівні культурної експансії йде шляхами підриву культурної складової, підриву історичної пам'яті, знищення традицій, що зберігають культуру. Такий підрив необхідний для включення визначених культурних спільностей у сферу своїх інтересів, встановлення потрібних цінностей і традицій. Такий підрив названий відомим американським дослідником глобалізації Гербертом Шиллером культурною

гегемонією. Він з переважною силою властивий сучасній глобалізації.

Важливою особливістю культури є те, що її об'єктивні структури завжди кінець кінцем замикаються на особове прийняття (або неприйняття), тлумачення, відтворення і зміну. Вхідження в культуру (інкультурація) може "автоматично" забезпечуватися механізмами культури, але може також бути проблемою, що вимагає моральних і творчих зусиль (що буває, як правило, при зіткненні різномірних культур або при конфлікті поколінь, світоглядів і тому подібне). Співвідношення себе з культурою є однією з фундаментальних властивостей особистості. Така ж важлива культура для самовизначення соціуму на всіх рівнях його існування – від общини до цивілізації. Як історична форма, культура завжди існує у вигляді конкретного локального симбіозу технологій, поведінкових ритуалів і звичаїв, соціальних норм, моральних і релігійних цінностей, світоглядних побудов і цілепокладань. Цілісність цій системі додають як сума об'єктивованих продуктів культури, так і її "мова", тобто відносно зрозуміла в рамках даної культури знакова метасистема.

Як закономірне ціле, культура володіє специфічними механізмами свого породження, оформлення в знаковій системі, трансляції, інтерпретації, комунікації, конкуренції, самозбереження, формування стійких типів і їх відтворення у власному та іншопольтурному середовищі. Особливу роль у культурі грає система освіти, оскільки культурна спадщина не відтворюється сама собою і вимагає свідомого відбору, передачі і освоєння. При цьому культура не тільки заохочує і закріплює необхідні для неї якості, але і виступає як репресивна сила, що здійснює за допомогою системи заборон розрізнення "свого" і "чужого".

У даній роботі необхідно чітко обмежити і визначити для успішного написання культуру як об'єктивне суспільне явище і культуру на суб'єктивному, особовому рівні. Культура суспільна, етнічна, народна, національна – це локальні особливі системні тимчасово-просторові утворення, багатогідність і різноманіття яких у світовому масштабі представляється нам необхідною умовою для існування стабільного світового порядку, для можливості вдалого знаходження шляхів виходу з кризи.

Із цього приводу дуже доречно буде зауваження всесвітньо відомого структураліста і культуролога Юрія Лотмана [5: 506]. Аналізуючи життєздатність цивілізації, учений стверджує, що достовірно життєздатна цивілізація повинна структурним чином будуватися на зовсім інших підставах, ніж утопічні проекти повної уніфікації. "Щоб зберегти життєздатність, вона не повинна втратити структурної двоєдності – здатності бути одночасно єдиною і бінарною. Це означає, що майбутня Велика Культура повинна буде не тільки зберегти, але і культивувати структурну відмінність її частин, різноманітність своїх внутрішніх мов" – пише Ю. Лотман.

Постмодерністський погляд на культуру, антропологію і політику повністю відповідає вищевикладеним думкам. Постмодернізм, проголошуючи культурний плюралізм, принцип колажу культур, нібито позбавляється від уніфікації і спрощеності. Так у книзі Ж.-Ф. Ліотара "Суперечка" саме різномудство стає основою майбутньої культури. Завданням соціальної політики, згідно Ліотару, стає не насильницька уніфікація множинності в єдине "колективне тіло" соціуму, і навіть не пошук універсальної мови для можливості діалогу, але збереження саме цієї різномірності, підтримка практики різних "мовних ігор".

Але поряд з точно поміченими тенденціями постмодернізм вносить до світової політики і культуробудування елементи, що прямо руйнують дійсний плюралізм культур. Суть їх у тому, що на шляхах формування глобального капіталістичного світу нівелюються національні етнічні культури, національні етнічні співтовариства. Головними в цьому процесі є впровадження в певне співтовариство або культуру особливих, необхідних "агентам глобалізму" (О. С. Панарін) [6], певних цінностей і критеріїв життя. Ці цінності і критерії можна назвати усесвітнім глобальним етосом. Засновані вони, в першу чергу, на цінностях суспільства споживацтва і ліберальній філософії та ідеології. Зустрічаючись з тубільними культурами, вони справляють руйнівне враження: етнічні культури нівелюються і зникають, замість плюралізму культур утворюється яскравий монолізм. "Всупереч всяким просторікуванням про толерантність, плюралізм, діалог та інші релікти старої ліберальної свідомості, нова ліберальна свідомість абсолютно монолітична, абсолютно закрита для апеляцій ззовні, для свідочтв іншої позиції та іншого досвіду" – пише А. С. Панарін [6].

Принцип "радикальної плюральності", проголошуваний постмодернізмом, виконує функцію руйнування традиційних культур, оскільки всяка традиційна культура на локальному рівні вимагає цілісності і навіть тотальності своїх вимог. Ідея ацентризму, що вноситься постмодернізмом, носить дисфункціональний і руйнівний вплив на традиційні культури. Приймаючи ідею плюралізму в місцевому використанні, традиційні культури необхідним чином позбавляються стрижнів існування і з гомогенних перетворюються на колажовані, де їх головна вісь носить вже не традиційний етнічний або конфесійний характер, а глобальну постмодерністську складову. Принцип толерантності як індиферентності, що вноситься до традиційної культури, не робить представників цієї культури більш терпимими, а робить їх байдужими до цінностей місцевої культури. Таким чином, відбувається підірвання традиційної ідентичності, яка замінюється уніфікованими цінностями, що зрештою приводить до подальшої глобальної культурної уніфікації.

Толерантність же виступає тут як моральна і етична категорія, ціннісна категорія, що не дозволяє і не допускає критичного або навіть войовничого відношення до теорій та ідей шкідливих і ворожих даному суспільству. Шляхом нав'язування певних цінностей визначається світогляд, а він у свою чергу визначає способи і межі діяльності людини: у парадигмі певних цінностей існує і діє людина. Отже, будь-яка більш менш серйозна критика, будь-які більш-менш активні дії проти ворожих ідей і теорій, що руйнують дане суспільство, сприймаються *нетолерантними, тоталітарними, антигуманними*. "І в цьому ж корениться проблема політкоректної постмодерністської толерантності. Винесена початкова заборона на думку про Іншого" – пише Славој Жижек [7]. Безумство толерантності в ліберальному розумінні абсолютного рівноправ'я і урівноваження всіх і вся доходить до того, що навіть найслабкіші спроби організації і отримання власної будь-то національної, етнічної або релігійної ідентичності сприймаються як ворожі і нетолерантні, такі, що не мають права на існування. "Ідентифікувати себе етнічно, – на думку словенського філософа Славоја Жижєка, – означає в цьому контексті порвати зі всякою громадянською посередністю" [8].

Ю. Лотман стверджує, що єдиний засіб зберегти органічність культур – це їх взаємна необхідність різної організованості. "Тільки різно організовані частини потрібні один одному, тоді як насильницьки організовані, уніфіковані структури, які, розповсюджуючись кількісно, пригнічують внутрішню різноманітність, лише прискорюють тим самим момент свого розвалу" – пише він [5: 506].

Академік Нікіта Моїсєєв вважає, що людство унаслідок науково-технічної революції та інформаційного перевороту підійшло до точки біфуркації свого системного розвитку і еволюції. У цій точці наступають якісні зміни не тільки суспільного розвитку і суспільних умов життя, але і самих антропологічних сутнісних характеристик людини. Особливості інформаційного суспільства змінюють особливості життєдіяльності людини і зрештою змінюють і його як людину [9: 100]. Отже, видається необхідним виділення і опис як особливої антропологічної риси людини інформаційного суспільства – *інформаційної культури особистості*, де остання є якісною особливістю життєдіяльності людини в інформаційному середовищі суспільства.

З іншого боку, інформаційна культура особистості є не тільки істотною характеристикою людини інформаційного суспільства, але і захисним механізмом Homo sapiens. Глобалізація поширюється, в першу чергу, засобами розвитку інформаційної економіки та інформаційної сфери суспільства, про що було сказано вище. За допомогою останніх відбувається трансформація умов існування і самої суті традиційних локальних етнічних і конфесійних культур. Світ набуває дивовижної монологічності і гомогенності. Змінюються, а часом просто руйнуються традиційні локальні культури. В цілому, цей процес стрімкий і майже необоротний. Але існування і розвиток інформаційної культури визначених соціальних спільностей є необхідною умовою існування їх у майбутньому столітті.

Глобалізація проходить двома основними шляхами: економічним і соціально-культурним. Якщо перший носить майже онтологічний об'єктивний характер і практично не піддається перегляду, то останній вимагає і потребує коректування.

Необхідна різноманітність світу потрібна для збереження життєздатності людського співтовариства в планетарних масштабах. Така різноманітність отримується в коректуванні і протидії соціально-культурній глобалізації. Основою цієї протидії є інформаційна культура особистості, що включає інформаційний імунітет. Формування інформаційної культури на рівні конкретної особистості є передумовою стійкості культури в процесах глобальної культурної уніфікації.

Культура стає важливою умовою, на думку російського дослідника Делягіна, конкурентоздатності в сучасному інформаційному глобалізованому світі. Причина перетворення полягає, перш за все, в такому фундаментальному явищі, як зменшення значущості логічних міркувань у результаті того, що інформаційною революцією викликається зниження адекватності індивідуальної свідомості. Сьогодні за допомогою сучасних технологій формування свідомості на основі зовнішніх бездоганних логічних побудов можна обґрунтувати практично все, що завгодно, включаючи доцільність найабсурдніших і руйнівних дій [10: 102].

В умовах слабкості усвідомленого індивідуального сприйняття світу, спресовані в суспільну ідеологію колективні переконання і колективні "соціальні інстинкти" суспільства виявляються величезним стабілізуючим чинником, що дієво підтримує його адекватність.

Саме культура як сукупність систем цінностей, стереотипів мислення і поведінки, властивих даному суспільству, є ключовим елементом як його стійкості, так і його пристосованості до зовнішніх дій без руйнування його істотних рис. "Культурний код" суспільства, визначаючи і зберігаючи ці істотні риси в рамках загальної мінливості, служить аналогом генетичного коду індивідуума. Визначною в цьому питанні стає саме інформаційна культура суспільства та інформаційні культури особистостей як її складових. Історична пам'ять стає складовою інформаційної культури особистості.

У результаті культура стає стихійним і тому найважливішим в умовах інформаційної революції і хаотичного формування свідомості механізмом підтримки суспільної адекватності. Забезпечуючи розумність суспільства, не дивлячись на інформаційний тиск його конкурентів, культура тим самим підтримує його конкурентоспроможність.

Іншим чинником, що забезпечує високе значення культури в сучасних умовах, є граничне посилення глобальної конкуренції. Досить відзначити, що воно у поєднанні з іншими реаліями інформаційної революції створює умови, в яких попит може знайти практично будь-яку особливість, причому незалежно від її доцільності з погляду буденної свідомості. Важливим обґрунтування конкурентноздатності особистості з розвиненої інформаційною культурою в сучасному глобалізованому світі є теорія Роберта Райха.

Важливим чинником, що підвищує значущість культури в умовах інформаційної революції, є і перетворення інформації в найбільш важливий, а швидше за все – і найбільш масовий предмет праці. Тим часом інформація за самою своєю суттю є носієм культури. Вона невідокремлена, невід'ємна від культури тих, хто її створює, передає і обробляє. Навіть з чисто формальної точки зору інформація зазвичай передається і сприймається на тій або іншій мові, що є носієм культурного коду.

Таким чином, в умовах величезних за потужністю глобалізаційних впливів, що призводять до стирання та нівелювання традиційних та локальних культур, інформаційна культура особистості стає в суспільстві стратегічно необхідною. Вона дозволяє зберегти свою сутність, свою соціальну та етнічну природу. Крім того, інформаційна культура стає важливим чинником конкурентноздатності в сучасному агресивному світі як людини, так і певного соціального утворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Каландия И. Д. Культура в процессе глобализации // Россия и Грузия: диалог и родство культур: сборник материалов симпозиума. Выпуск 1. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 145-161.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
3. Муравицкий В. О. Влияние социально-культурной реальности места на формирование эстетичной течения романтизма // Вісник ЖДУ імені Івана Франка. – 2007. – № 34. – С. 45-50.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33-48.
5. Лотман Ю. М. Семиосфера. – С.-Пб.: "Искусство-СПБ", 2000. – 704 с.
6. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность // Москва. – 2002. – №№ 4-12. електронна версія: <http://www.lebed.com/2002/art2910.htm>
7. Воропай Л., Олейников А. Левые должны вновь открыть для себя подлинно героический консервативный подход... // http://www.russ.ru/stat_i/levye_dolzny_vnov_otkryt_dlya_sebya_podlinno_geroicheskij_konservativnyj_podhod
8. Интервью Славоя Жижека "Абстрактный пацифизм" // http://lacan.narod.ru/ind_lak/ziz16.htm
9. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с.
10. Делягин М. Мировой кризис: Общая Теория Глобализации. – М.: Прогресс, 2003. – 336 с.

Матеріал надійшов до редакції 17.06. 2009 р.

Муравицкий В. А. Информационная культура личности как новая антропологическая черта в современном глобализованном мире.

В статье анализируются условия жизнедеятельности личности в современном глобализованном мире в контексте информационного общества; выделяется особенное психологическое образование человека, т. н. информационная культура личности, как необходимая составная психики и психологии члена будущего общества; акцентируется внимание на введение воспитания информационной культуры личности в современную парадигму существования человека.

Muravitskiy V. O. Information Culture of Personality as a new Anthropological Constituent of the Modern Globalizing World.

In the article the terms of existence of personality in the modern globalizing world in the context of informative society are analysed; the special psychological constituent of man is selected, so called information culture of personality, as a necessary component of future society member's psyche and psychology; the attention is concentrated on the introduction of education of personality information culture for the modern paradigm of the existence of a person.